

Гришук Богдан, магістрант юридичного факультету; науковий керівник – к.ю.н, доцент Мельник О. М. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ІНСТИТУТ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті досліджено питання походження дитини, яке є актуальним та найбільш поширеним явищем, що потребує уваги, розвитку та правового підґрунтя. Пояснено, що інститут походження дитини регулює різноманітні аспекти, що стосуються дітей та їх батьків, надає можливість подружжю отримати права та обов'язки стосовно їх дитини, а також визначити його походження згідно норм законодавства. Показано, що зв'язок, який виникає між батьками та дітьми, включає як майнові, так і немайнові права та обов'язки.*

***Ключові слова:** дитина, батьки, сімейні правовідносини.*

***Аннотация.** В статье изучен вопрос о происхождении ребенка, которое является актуальным и наиболее распространенным явлением, поскольку оно требует внимания, развития и правовой основы. Объяснено, что институт происхождения ребенка регулирует различные аспекты, касающиеся детей и их родителей, предоставляет возможность супругам получить права и обязанности по отношению к их ребенку, а также определит его происхождение согласно норм законодательства. Показано, что связь, возникающая между родителями и детьми, включает как имущественные, так и неимущественные права и обязанности.*

***Ключевые слова:** ребенок, родители, семейные правоотношения.*

***Annotation.** The article deals with the issue of a child's origin, which is the most important and widespread phenomenon that requires attention, development and legal background as the child's origin institution regulates various aspects relating to children and their parents. It allows couples, receive the rights and obligations relating to their child, and also determine its origin under the legislation. It was showed that the connection that appears between parents and their children has pecuniary as well as non-pecuniary rights and responsibilities.*

***Keywords:** child, parents, family relationship.*

Визначення походження дітей підлягає детальному та всебічному

дослідженню. Сімейний кодекс України закріплює низку положень, пов'язаних з визначенням походження дитини, записом в актах цивільного стану про походження дитини, визнанням та встановленням факту батьківства (материнства) за рішенням суду та оспоруванням цього факту, що іноді викликає певні проблеми при застосуванні цих норм на практиці, наприклад, при державній реєстрації органом реєстрації актів цивільного стану народження дитини та визначення її походження. Саме тому тема, яка розглядається в даній науковій статті, характеризується як актуальна та практично значима.

До вивчення цієї теми зверталось чимало науковців: О. В. Антонюк, В. І. Вонсович, О. М. Ганкевич-Журавльова, Н. Ю. Голубєва, О. В. Дзера, І. В. Жилінкова, Є. О. Харитонов та інші. У їх роботах пояснено, що стосунки між батьками та дітьми можуть мати духовний, моральний, особистий або майновий характер. Права та обов'язки, що виникають у батьків і дітей є взаємними. Підставою виникнення взаємних прав та обов'язків батьків і дітей є кровне споріднення, походження дітей від даних батьків. Однак само по собі біологічне походження спричинює встановлення лише тільки моральних обов'язків батьків і дітей. Духовні та моральні відносини між батьками та дітьми можуть існувати незалежно від того, народжена дитина у шлюбі чи поза шлюбом, записані батьки як такі у Книзі державної реєстрації народжень чи ні

Метою статті є дослідження сімейних правовідносин, у рамках яких існує правовий феномен походження дитини, як специфічного інституту сімейного права України.

Традиційно уявлення про щасливу родину передбачає обов'язкову наявність матері, батька і дитини. Народження дитини – це визначна та радісна подія для кожної сім'ї, поява нової, неповторної особистості з притаманними лише їй рисами, повноцінного члена суспільства - носія цивільних прав та обов'язків. Факт народження дитини породжує виникнення біологічного та морального зв'язку між нею та її батьком і матір'ю. Юридичне значення факт походження дитини набуває лише з моменту його державної реєстрації в органах реєстрації актів цивільного стану. Саме тоді діти визнаються дітьми своїх батьків не тільки біологічно, а й ще і юридично. І тільки з цього моменту виникає певний юридичний зв'язок між батьками та дітьми.

Батьки і діти мають взаємні особисті немайнові та майнові права і обов'язки. Згідно зі ст. 121 Сімейного кодексу України (далі – СК України) права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому державним органом реєстрації актів цивільного стану. Отже, юридичною підставою відносин між батьками та дітьми є кровне походження дітей від певних осіб (матері та батька), яке засвідчене державним органом реєстрації актів цивільного стану в

порядку, встановленому нормами СК України. Сама наявність фактичного складу, який утворюється сукупністю двох юридичних фактів: події - народження дитини та дії - реєстрації народження органом реєстрації актів цивільного стану, є підставою виникнення правовідносин між дітьми та їх батьками [1].

Народження фізичної особи та встановлення її походження належать до актів цивільного стану, що підлягають обов'язковій державній реєстрації, а саме згідно з ч. 3 ст. 49 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) державній реєстрації підлягають народження фізичної особи та її походження, громадянство, шлюб, розірвання шлюбу у випадках, передбачених законом, зміна імені, смерть[2]. Державна реєстрація в даних випадках є зовнішнім вираженням існування певної обставини, тобто, вона свідчить про виникнення права й одночасно породжує це право – має правостановлюючий характер. Отже, в сфері сімейного права походження дитини від певних батьків стає юридичним фактом лише за умови його посвідчення компетентним державним органом – органом реєстрації актів цивільного стану.

Реєстрація народження дитини провадиться з одночасним визначенням її походження та присвоєнням прізвища, імені та по батькові. Народження дитини повинно бути зареєстроване не пізніше одного місяця з дня народження дитини. Реєстрація такого народження дитини проводиться за місцем народження дитини або за місцем проживання її батьків чи одного з них за їх усною чи письмовою заявою. У разі хвороби, смерті батьків або з інших причин неможливості зареєструвати народження дитини така реєстрація здійснюється за заявою родичів, інших осіб, уповноваженого представника закладу охорони здоров'я, у якому народилася дитина або в якому на цей час вона перебуває.

Для реєстрації народження дитини до органів реєстрації актів цивільного стану пред'являються певні документи, а саме: довідка медичної установи про народження дитини та документи, що посвідчують особу батьків (одного з них). Крім того, залежно від порядку визначення походження дитини від певного батька також пред'являються свідоцтво про шлюб, або заява батька (спільна заява батьків) про визнання батьківства, або ж судові рішення про визнання батьківства.

На підставі реєстрації народження дитини видається, відповідно, свідоцтво про народження, в якому засвідчується походження дитини від вказаних у ньому батьків (одного з батьків). Незважаючи на те, що в СК України відсутня норма, аналогічна ст. 6 Кодексу про шлюб та сім'ю України від 20.06.1969 р. про правове регулювання шлюбних і сімейних відносин державою, релігійні обряди, зокрема щодо народження дитини, не мають жодного правового значення. Відповідно, й документи про народження дитини, що видаються на підставі таких релігійних обрядів не

є доказом походження дитини від певних осіб.

Як підкреслює В.А. Рясенцев, у сфері сімейного права походження дитини від певних батьків стає юридичним фактом лише за умови засвідчення його компетентним органом, а саме органом реєстрації актів цивільного стану[3]. Аналогічне положення висловлює і С.А. Муратова. Народження дитини, засвідчене у встановленому законом порядку, тобто засвідчене державним органом реєстрації актів цивільного стану, є юридичним фактом не лише сімейного права, але і юридичним фактом цивільного права, який відповідно до норм цивільного права породжує різні правовідносини. Наприклад, згідно до ч. 2 ст. 25 ЦК України «цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження» Момент народження визначається відповідно до даних медицини. Однак у цивілістичній літературі факт народження дитини оцінюється по-різному. Найбільш прийнятною є точка зору, відповідно до якої правоздатність виникає з моменту кінця народження, а дитина в утробі матері не є суб'єктом права [4].

Порядок визначення походження дитини залежить, перш за все, від того, перебувають батьки дитини у зареєстрованому шлюбі між особою чи ні. Майже не викликає питань визначення походження дитини, якщо вона народжується жінкою, яка перебуває у зареєстрованому шлюбі. У СК України дається чітке визначення шлюбу, згідно ст. 21 «шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану».

У ч. 1 ст. 122 СК України закріплена загальна презумпція шлюбного походження дитини, яка складається з двох аспектів: презумпції материнства та презумпції батьківства. Дитина, яка зачата та (або) народжена у шлюбі, вважається такою, що походить від подружжя. Таке походження визначається на підставі свідчення про шлюб та документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини. Дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після припинення шлюбу або визнання його недійсним, все одно походить від подружжя [5].

Визначення походження дитини від батька у разі реєстрації повторного шлюбу з її матір'ю регулюється ст. 124 СК України і встановлює низку нових положень про встановлення батьківства у разі розірвання шлюбу, визнання шлюбу недійсним і при укладенні матір'ю повторного шлюбу з іншим чоловіком. Якщо дитина народилася до спливу десяти місяців від дня припинення шлюбу або визнання шлюбу недійсним, але після реєстрації повторного шлюбу її матері з іншою особою, вважається, що батьком дитини є чоловік її матері у повторному шлюбі. Це положення може бути спростоване у судовому порядку. Батьківство попереднього чоловіка може бути визначене на підставі його спільної заяви з чоловіком у повторному шлюбі або за рішенням суду. Видається, що для

встановлення батьківства попереднього чоловіка, крім його спільної заяви з чоловіком матері дитини в повторному шлюбі, необхідна згода матері дитини. Така спільна заява має бути подана до органів реєстрації актів цивільного стану [6].

Наступним є визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою. У цьому випадку ст. 125 СК України регулює відносини щодо визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою. В цьому випадку презумпція батьківства не застосовується у зв'язку з тим, що між батьками дитини шлюбних відносин немає.

Відповідно до ч. 1 ст. 52 Конституції України діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Власне для реалізації цього положення Конституції України і передбачено визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою, оскільки гарантується дитині батьківство, незалежно від того, в шлюбі перебувають її батьки чи ні. Таким чином, позашлюбні діти – це діти, які народжені у батьків, що не перебувають між собою у шлюбі. Ч. 1 ст. 125 СК України стосується встановлення материнства, яке визначається у разі народження дитини не в шлюбі на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження матір'ю дитини (медичного свідоцтва про народження). Таким чином, для встановлення материнства достатнього медичного свідоцтва про народження дитини, незалежно від того перебуває жінка в зареєстрованому шлюбі чи ні. Правовій аналіз ч. 2 ст. 125 СК України дає змогу дійти висновку про існування двох способів визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою: добровільний та судовий.

Добровільний спосіб полягає у двосторонньому волевиявленні матері та батька, яке полягає у зверненні до державного органу реєстрації актів цивільного стану із відповідною заявою, або ж у зверненні особи, яка вважає себе батьком дитини. Іншими словами добровільний спосіб можливо назвати реєстраційним або позасудовим. Суть судового способу визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою полягає у зверненні одного з подружжя до суду, який в результаті розгляду цивільної справи по суті встановлює батьківство судовим рішенням, яке є обов'язковим для виконання [1].

Що стосується визначення походження дитини від батька за заявою жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою (ст. 126 СК України), то це, як вже зазначалося, є добровільним способом визнання батьківства. Тобто він використовується у разі відсутності певного спору з приводу батьківства та є вільним волевиявленням жінки та чоловіка, шляхом подачі заяви до органу реєстрації актів цивільного стану. Закон жорстко встановлює вимогу щодо наявності як волевиявлення чоловіка,

який вважає себе батьком дитини, так і згоди жінки, яка народила цю дитину. Згоду жінки слід оцінювати як добровільне підтвердження батьківства чоловіка, який подає заяву. У зв'язку з цим, можна говорити про те, що відсутність згоди жінки є перешкодою для визначення походження дитини в позасудовому порядку.

СК України передбачає також і можливість подачі заяви про добровільне визнання батьківства неповнолітньою особою. Зокрема, якщо заява про визнання себе батьком дитини подана неповнолітнім, державний орган реєстрації актів цивільного стану повідомляє батьків, опікуна, піклувальника неповнолітнього про запис його батьком дитини. У разі якщо повідомити батьків, опікуна, піклувальника неповнолітнього неможливо, державний орган реєстрації актів цивільного стану повинен повідомити орган опіки та піклування про запис неповнолітнього батьком дитини.

Зазначене вище положення закону впливає з того, що запис батьком неповнолітнього, автоматично породжує відповідні юридичні наслідки і для його батьків, зокрема в частині виникнення особистих немайнових та майнових прав та обов'язків стосовно онуків. Багато юристів, які критикуючи окреслену вище правову норму, слушно вказують на те, що більш коректним було б формулювання про повідомлення батьків, опікуна, піклувальника неповнолітнього не про запис його батьком дитини, а про подачу ним відповідної заяви з цього приводу.

У такому разі батьки, законні представники чи орган опіки та піклування могли б застерегти неповнолітнього щодо необдуманого кроку або ж принаймні роз'яснити останньому наслідки подачі такої заяви. Попри наявність такої норми, якимось чином перешкодити неповнолітньому подати заяву про добровільне визнання батьківства, шляхом заборони, такі особи не вправі, оскільки у цих правовідносинах основне завдання – забезпечення народженій дитині повного батьківського піклування.

Також у ст. 126 СК України передбачається і порядок подачі заяви про визнання батьківства. Закон вимагає, щоб така заява подавалась особисто сторонами, що дає можливість співробітникові державного органу реєстрації актів цивільного стану пересвідчитись у добровільному волевиявленні осіб. Однак, передбачаючи наявність поважних причин, що унеможливають подати заяву особисто, законодавець допускає можливість застосування інституту представництва у цих правовідносинах. Так, якщо заява про визнання батьківства не може бути подана особисто, вона може бути подана через представника або надіслана поштою, за умови її нотаріального засвідчення. Причому повноваження представника мають бути обов'язково нотаріально засвідчені.

Презумпції та фікції існують у праві вже багато століть. З моменту

їхнього виникнення і до сьогодні вони є предметом дискусій як серед науковців, так в практиків, при чому ставлення до цих засобів юридичної техніки коливається від повної підтримки до активного несприйняття. Презумпцію можна визначити як закріплене в законі припущення про існування певного факту, реальність якого вважається істинною і не потребує доказів [6].

До найдавніших презумпцій сімейного права належить презумпція батьківства, відома ще з права Стародавнього Риму – «*Pater is est quem nuptiae demonstrant*» – «При народженні дитини у шлюбі її батько – чоловік матері». У сучасному сімейному праві України презумпція батьківства знаходить своє відображення у ст. 121 СК України, в якій зазначається, що дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, а також яка народжена до спливу 10 місяців після припинення шлюбу походить від подружжя.

Таким чином, презумпція батьківства поширюється на дітей: яких було зачато і народжено у шлюбі; зачатих до шлюбу і народжених у шлюбі та зачатих у шлюбі і народжених після його розірвання. В останньому випадку законодавство встановлює часові межі чинності презумпції батьківства – десять місяців після розірвання шлюбу. В законодавстві інших країн цей термін інколи збільшується, так, наприклад, ч. 2 ст. 48 СК Російської Федерації встановлює, що презумпція батьківства, виникає якщо дитина народилася протягом трьохсот днів з моменту розірвання шлюбу, визнання його недійсним або з моменту смерті чоловіка матері дитини. Так саме і ст. 311 французького Цивільного кодексу, виходячи з інтересів дитини, передбачає, що її було зачато протягом періоду від 300 до 180-го дня включно до дати народження.

У сучасній юридичній літературі положення ч. 1 ст. 122 СК України розглядаються як презумпція шлюбного походження дитини, що включає як презумпцію батьківства, так і презумпцію материнства. Як зазначає З. В Ромовська., «проблеми, хто є матір'ю дитини, як правило, не існує, хоча унікальні випадки час від часу виникають...С., яка страждала на безпліддя, задля збереження шлюбу повідомила чоловіка про свою вагітність і необхідність шпиталізації для збереження дитини. Імітація вагітності їй вдалася. За деякий час С. повернулася додому з дитиною» [7].

Отже, можна зробити наступні висновки про те, що зв'язок, який виникає між батьками та дітьми, включає як майнові, так і немайнові права та обов'язки. Будується він на кровному походженні дітей від своїх батьків. Але для виникнення відповідних прав та обов'язків необхідна наявність певного юридичного складу, який включає не лише кровну спорідненість, а й посвідчення цього юридичного факту органом реєстрації актів цивільного стану. У сімейному законодавстві чітко висвітлена презумпція шлюбного походження дитини, яка полягає в тому,

що дитина зачата і народжена або лише народжена у шлюбі, походить від подружжя, що перебуває в цьому шлюбі. Така презумпція встановлена, перш за все, для спрощення процедури самої реєстрації походження дитини, а також з огляду на те, що зазвичай народження дитини у шлюбі не заперечується батьками, є цілком логічним і закономірним для шлюбних правовідносин.

Вивчивши та дослідивши інститут походження дітей в сімейному праві України в рамках даної наукової статті можна зробити висновок про те, що закон охороняє і захищає права та інтереси дітей від будь-яких зазіхань. Цьому присвячені як норми Конституції України, так і інших законів. У ч. 1 ст. 52 Конституції України закріплено рівність дітей у своїй правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Окрім цього, гарантії прав та інтересів дітей закріплено й в інших положеннях Конституції України, які визначають права та свободи людини незалежно від віку, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану та інших ознак. На такій основі мають ґрунтуватися й інші законодавчі акти України в сфері охорони та захисту прав та інтересів дітей. Як свідчить статистика, щорічно відділами державної реєстрації актів цивільного стану реєструється в середньому понад 500 тисяч народжень дітей.

Законодавчі норми з питання державної реєстрації народження дитини та визначення її походження спрямовані, перш за все, на попередження шахрайства, уникнення можливої торгівлі дітьми та їх викрадення, саме тому визначення походження дитини та діяльність органів реєстрації актів цивільного стану з реєстрації актів відіграє досить важливу роль у сімейних та цивільних правовідносинах.

1. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. Ред. С.Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я. КНТ, 2008. – 1248 с.
2. Цивільний кодекс України, затверджений Законом від 16.01.2003 року
3. Рясенцев В. А. Семейное право. – М., 1971. – 256 с.
4. Муратова С. А. Семейне право: підручник. 2-е вид. / С. А. Муратова. – М. : Ексмо, 2006. – 180 с.
5. Сімейний кодекс України, затверджений Законом від 10.01.2002 року. – К., 2004. – 971 с.
6. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. – К., 2008. – 855 с.
7. Ромовська З. В. Семейне законодавство України / З. В. Ромовська, Ю. В. Черняк. – К. : Прецедент, 2006. – 93 с.